

УДК: 352.07 (477.7)

О.Черемісін,
к.істор.н., доцент кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського державного аграрного університету,
м. Херсон
e-mail: al.cheremisin@gmail.com

МЕМУАРНІ ДЖЕРЕЛА ПРО МОДЕРНІЗАЦІЮ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В КІНЦІ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХІХ СТ.

Тема дослідження є дуже актуальною на сучасний момент оскільки південноукраїнський регіон виділявся багатьма особливостями, що якісно вирізняли його серед інших регіонів Російської імперії широким діапазоном національних, соціальних, релігійних і муніципальних взаємовідносин. Довгий час Росія намагалася довести, що регіон повинен називатися «Новоросія», але в дійсності він був заселений більшістю українців і став «Південною Україною». Тут дуже швидко поширювався дух вільного підприємництва, адже вона майже не знала кріпосного права, і через порти розповсюджувалися не тільки товари, а й ідеї західноєвропейської культури про специфіку муніципального й адміністративного управління. Урбанізація, модернізація та фінансове забезпечення проходили більш швидкими темпами. Міста володіли значними земельними ресурсами, розвиненим господарством і торговельно-промисловими зв'язками.

Британка Марія Гутрі, яка подорожувала Південною Україною з метою оздоровлення, описувала, у власних листах на батьківщину, регіон зовсім не як російський, а називала його Скіфією або узбережжя Евксінське [1, с. 19-20]. Про Південь України розповідає із великим натхненням, описує його як достаньо заможний край, в якому *«дерзкие крестьяне самые богатые в империи»*, що тут можна зустріти найкращі фрукти, клімат та французьку гостинність [1, с. 22]. Авторка листів була добре знайома з історією регіону. На своєму шляху описувала топоніми, назви яким давали ще давні греки.

Мері Холдернесс, англійка, яка перебувала на Півдні України приблизно у 1816 – 1820 рр., наголошує на тому, що Одеса зобов'язана власним розвитком лише одній людині – французу Дюку де Рішельє, а не росіянам. На Півдні України їй найбільше сподобалась приказка, яка найкраще характеризувала корумпованість місцевого чиновництва: *«До неба далеко, до царя далеко»* [1, с. 65]. Хоча у всіх кабінетах знаходився портрет імператора та всі службовці поводитися так, ніби він присутній тут, але всі знали, що звідси до царя дуже далеко. Тому можна і дозволити собі більше.

Імператор Олександр I назвав книгу англійця Роберта Лайялла «Путешествие по России, Крыму и Кавказу» (1825 р.) ворожою для Російської імперії. В його описах Херсонської, Катеринославської та Таврійської губернії всі росіяни виглядали хабарниками, а євреї – шахраями. Південь України він називав *«окремою країною»*, мешканцями якої є росіяни, українці, євреї та іноземці. Докладно описує історію регіону. Характеризує діяльність Петра I та його мрії відносно цивілізаторської місії на узбережжі Чорного моря. Йому це зробити не вдалося, натомість цей край цивілізували саме представники Західної Європи. Акцентує увагу на тому, що південноукраїнські міста дуже швидко розвиваються. Протягом 5 років їх вже не можливо впізнати. Дії уряду, відносно економічного розвитку регіону вважав недостатньо належними і критикував, особливо ті, що пов'язувалися із торгівлею з країнами Західної Європи. В розмірковуваннях доходить до висновків, що Одеса повинна бути одним з найкращих портів світу, а царський уряд тільки стримує бурхливий розвиток [4, с. 91].

Роберт Пінкертон (британець, співробітник Англійського Біблійного товариства, мандрував по Росії у 1814 – 1820 рр.), подорожуючи по Півдню України, помітив, що всі традиції, якими користувалися місцеві мешканці – є суто українськими. Навіть, дивувався,

що місцеві не долюблюють професійних медиків, а звертаються лише до «бабок» [1, с. 100-179].

Джон Стефенс (американець із Нью-Джерсі, юрист, дипломат і мандрівник) перебував на Півдні України і залишив власні спогади «Рассказы о путешествии». Характеризуючи регіон знаходив і негативні і позитивні риси, але помітив, що край щільно заселений іноземцями, та знайти собі компанію серед представників греків, італійців, німців, французів та англійців зовсім не важко. Будівлі культурних закладів описує більшими за розмірами ніж в Сполучених Штатах Америки. Південь України характеризує як регіон, завдяки якому Російська імперія проклала собі шлях до цивілізації від дикого варварства. Для європейців – це регіон бізнесу та відпочинку. Порівнюючи його з Америкою вояжер прийшов до висновку, що Південь України розвивається швидшими економічними темпами. В нього даний факт в голові не вкладався, оскільки США знаходилися в кращому стартовому становищі [1, с. 208-264].

Філіпп Вігель (походив із шведської родини, яка оселилася в Російській імперії, у 1826 – 1828 рр. був градоначальником Керчі) в епістолярній спадщині залишив «Записки», які написані російською мовою. У власних мемуарах детально описує буденне життя на Півдні України. Чільне місце в його творі належить проблемам управління регіоном, а тому характеризує осіб, які були до цього причетні не тільки з позитивної сторони. Значне місце займає і критика перших осіб регіону. Хоча у власних спогадах Південь України і називає регіон Новоросійським, але розуміє його окремішність від норм, порядків та економічного потенціалу суто російських губерній. Для мешканців Півдня російський Північ був дикою країною. На Півдні України дворяни полюбили розмовляти французькою, німецькою та не долюблювали поглядів у бік Москви та Петербурга. Багато з них полюбили їздити до Відня, який і ближче, і веселіше. Одеса сприймалася столичним містом, в якому царює дух вільнодумства та республіканських ідей. Російські дворяни, чиновники, приїхавши до Півдня завжди виділялися не достатньо цивілізованими нормами поведінки. Складалось враження, що вони приїхали в село «повелевать крестьянами крепостными», але дуже скоро розуміли, що помилилися. Розкіш життя їх просто шокувала, одяг місцевих дівчат був кращим ніж на їх дружинах, їх бороди сприймалися варварськими, а регіон поєднував в собі всі найкращі риси Флоренції та Ніцци [2, с. 156-168].

Також, іноземними вояжерами вказувалося, що росіяни дуже добре засвоїли багато українських слів, говірок та особливостей мови. Молдавське населення хоч і зберігало власну мову, але повністю вивчило і українську. Серби, так взагалі, майже злилися з українським населенням. Крім того, зазначалося, що українці Півдня України володіють однією особливістю, яка сильно відмежовує їх від українців інших територій. Вони більш мобільні. Якщо на мобільність українців Лівобережжя та Правобережжя України впливала кріпосна залежність, то на мобільність українців Півдня України це не впливало. Вони могли спокійно піти собі у Крим або в Молдавію, на заробітки в міста, на пасовиська до інших господарів, або просто втекти. Іноді, бігли українські кріпаки створювали організовані злочинні угруповання, які діяли проти російських поміщиків та євреїв, що відображало стару пам'ять про гайдамацький рух. Взагалі прийнято було завжди вважати, що українці здебільшого займалися землеробством. Так і було. Крім цього міські українці були задіяні у риболовних артілях, соляному бізнесі, займалися ізвозом (особливо в портових містах) в час вільний від землеробства і «чабанством» (випасом худоби).

Для царської Росії через інкорпорацію Півдня України був шанс організувати більш краще та оновити імперію, вивести її із відсталості та занедбаності у бік «благоденства та процвітання». Грандіозні плани імперії виявилися нездійсненними. Оновити імперію вдалося лише зовнішньо, а внутрішньо бюрократія, розгул дворянства, казнокрадство та корупція потягнули її назад. Новоросія не стала російською, а перетворилася на Південь України та стала об'єднавчим економічним конструктом всієї України.

Нові зв'язки (торговельні й ментальні) з країнами Західної Європи дали поштовх для розуміння того, що в Росії не все «благополучно». На Півдні України модернізувалися всі національності. Німці, які завжди славилися чесними, практичними та педантичними примкнули до одеської контрабанди, яка розходилася по всій Україні.

Модернізувалося і російське населення під впливом віддаленості від столиць та не розвиненими шляхами сполучення. Вони дуже скоро починали розуміти, що до цивілізованої Європи ближче, а там привабливіше. Тому, виховані у традиціях військового патріотизму та гордості за власне російське походження вони раніше вивчали іноземні мови ніж починали голити свої традиційні бороди.

Модернізувалося і українське населення. Правобережжя (торгівля якої традиційно орієнтувалася на Польщу) та Лівобережжя (з торговельними інтересами в Москві та Петербурзі) пожвавились, прийшли до руху. З них пішли каравани продуктів на продаж до Півдня, звідки вони потрапляли до країн Західної Європи. Хоча самі торговці з інших регіонів рідко поверталися до дому з грошима. Вони пропивали, програвали їх на місці в південних містах. А переселення на Південь було символом «нового» життя, вільного від панщини та ярма кріпацтва.

З розвитком господарсько-економічних процесів відбулося включення Півдня до територіального районування на рівні з Західною, Східною та Північною Україною. Проте особливості включення регіону до складу Російської імперії створили умови для формування нових соціально-економічних, адміністративно-територіальних, національних відносин тощо. Тому цілком можна погодитися з думкою І. Лисяка-Рудницького про те, що Південь об'єднав Україну, спочатку економічно через включення до процесу міжнародного розподілу праці, а згодом і в національному плані і став економічним центром тяжіння новітньої України [4, с. 145-171].

В цілому, можна говорити, що південноукраїнські землі, приблизно з кінця XVIII ст., приєдналися до основної української етнічної території. З цього часу єдино правомірною стає його назва – Південна Україна, в якій темпи урбанізації, модернізації, торговельно-промислової діяльності та фінансового зростання проходили швидше ніж, в інших регіонах України та Росії і під цими впливами модернізувалося як побутове, так і муніципальне життя, а про традиційний уклад згадували, коли необхідна була подорож до родичів в інші регіони.

Список використаних джерел

1. *Марія Гутри, Мэри Холдернесс, Роберт Лайялл, Роберт Пинкертон, Джон Стефенс. Одесса глазами Британцев. – Одесса: Optium, 2012. – С. 19 - 20; С. 22; С. 65; С. 91; С. 100-179; С. 208; С. 221-264.*
2. *Вигель Филипп. Записки / Составитель А.Н. Полторацкая /. – Одесса: Изд-во «Оруиум», 2006. – С. 57 – 65; С. 156-168.*
3. *Герлиги П. Одесса. История города 1794 – 1914. – К.: «Критика», 1999. – С. 154-155.*
4. *Лисяк-Рудницький І. Роля України в новітній історії / Історичні есе. – К., 1994. – Т.1. – С. 145 – 171.*